

بررسی تطبیقی نقوش کاشیکاری در بناهای دوره قاجاریه

ساناز کاوسی^۱؛ نازنین دهناد^۲؛ نازنین یزدان پناه^۳؛ نیلوفر لک^۴؛ پویا دولابی^۵

- ۱- ساناز کاوسی؛ پژوهشگر دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، گروه معماری، بوشهر، ایران.
- ۲- نازنین دهناد؛ پژوهشگر دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، گروه معماری، بوشهر، ایران.
- ۳- نازنین یزدان پناه؛ پژوهشگر دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، گروه معماری، بوشهر، ایران.
- ۴- نیلوفر لک؛ پژوهشگر دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، گروه معماری، بوشهر، ایران.
- ۵- دکتر پویا دولابی؛ استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران.

چکیده

دوره قاجاریه بخش تاثیرگذار و مهم در تاریخ ایران محسوب می‌شود که آثار معماری و هنری این دوره با تکیه بر سنت گذشتگان و ملهم از وقایع عصر خود شکل گرفته است. یکی از مهمترین وقایع آن دوره کاشی‌نگاری و نقوش آن است که بیانگر معانی متعددی است این در حالی‌است که امروزه نقوش و معانی آن به دست فراموشی سپرده شده‌اند. از این رو هدف از این تحقیق بررسی تطبیقی مفاهیم کاشی‌کاری و دسته‌بندی شاخص‌های موثر بر نقوش کاشی‌کاری و مضامین آن است و به دنبال رابطه‌ی معناداری بین ادراک محیط با معانی نقوش در بین کاربران در مکان می‌باشد. در این تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی و تاریخی استفاده است. شیوه گردآوری اطلاعات با توجه به مطالعات اسنادی و به صورت مطالعات میدانی بر اساس عکس‌برداری از محل بناهای باغ ارم، نارنجستان قوام، خانه زینت الملک و مسجد نصیرالملک مربوط به دوره‌ی قاجاریه در شهر شیراز بوده است. جهت انجام این پژوهش، توجه به نیت و مقاصد فرهنگی فردی یا گروهی و بدون تأکید بر یک الگوی نظری خاص، در جهت تفسیر نقوش به عنوان نشانه‌ای از پدیده‌های تاریخی مدنظر بوده است. ساختار و محتوای این نقوش به دو دسته انسان‌نگاری و طبیعت‌گرایی که هر یک دارای مضامین و موضوعات مشخصی است دسته‌بندی شد. نتایج حاکی از آن است که نقوش انسانی در خانه باغ‌ها باعث ایجاد پویایی و سرزندگی و یادآور داستان‌ها روایت‌های زمان قاجار است؛ نقوش طبیعت‌گرایانه در فضای روحانی مسجد نصیر الملک حس وحدت و نمادی روحانی را در آن مکان تداعی کرده است و همچنین این نقوش با ادراک انسان در مکان معنا گرفته و به مثابه یک متن به بناهای معماری هویت و روح بخشیده و ایجاد تعلق در مکان کرده است.

کلیدواژه: نقوش، کاشیکاری، انسان‌نگاری، طبیعت‌گرایی

۱- مقدمه

معماری بی‌همتای ایران با بناها و آثار مختلف، از ویژگی طرح اجرا و نماسازی‌های بدیع برخوردار است. وجود نماسازی-های داخلی و خارجی و استفاده از هنرهای وابسته به معماری بالاخص هنر بی‌همتای کاشی‌کاری، باعث شده است ایران همواره در میان سایر فرهنگ‌ها خوش درخشیده و نقش آن در بنای فرهنگ اسلامی بسیار حائز اهمیت باشد. در دوره قاجاریه هنرهای وابسته به معماری، خصوصاً کاشی‌کاری و نقوش آن بسیار مورد توجه قرار گرفت؛ تا جایی‌که این هنر به درجه‌ای از شوکت، عظمت، فلسفه، اصول، خلاقیت، حکمت، ابداع و ارزش‌های بی‌پایان نایل آمد. کاشی‌های هفت‌رنگ تصویری که از اواخر دوران صفویه بر بناهای ایرانی نصب می‌شد باعث پیدایش جنبش هنری و تحولات جدیدی در دوره قاجاریه شد. به این صورت که نقوش از مضامین متنوع مایه می‌گیرند و صحنه‌ها، داستان‌ها و روایات‌ها را به زبان خط و رنگ مجسم می‌کنند. نقوش مناظر پیچیده‌ای از طبیعت، همچون نقاشی و نقش‌پردازی‌های بر تابلوهای کاشی، شکل پیدا کرده است. منظره‌های طبیعت با عناصر بومی و درختچه‌ها و گل‌های رنگارنگ دیده می‌شود. امروزه متأسفانه با رنگ باختن معماری سنتی، کاشی و کاشی‌نگاری